

RECENSIONESSÄ

Till kritiken av bildningsbegreppet och behovet av nya, dynamiska begrepp för den högre utbildningen¹

Vart är den högre utbildningen, universitet och högskolor, på väg? Är det bildningsbegreppet som (återigen) är det framtida hoppet för en dynamisk utveckling? Sverker Sörlin, en av landets framträdande idéhistoriker, författare och debattör prövar tanken i sin nya bok *Till bildningens försvar*. Hans svar är som framgår av bokens titel att han fortfarande tror på att det klassiska bildningsbegreppet kan utgöra basen. Samtidigt är han i många avseenden mycket kritisk till att bildning i sin nuvarande form skulle kunna vara dagens och framtidens kungsväg för den högre utbildningen. Han skriver bland annat att ”ordet bildning är numera i viss mån belastat av en äldre tids uppfattning, präglad av en hierarkisk och eurocentrisk kunskapssyn, med en favorisering

av lättviktig konversationskunskap” (s 14).² Hans utgångspunkt är mot denna bakgrund att bildningsbegreppet behöver omformuleras och han tar därför spjörn mot denna äldre föreställning om bildning.

Sörlin betonar att vi behöver en bildningsförståelse som passar ett mång-

1. Till Örebro universitets seminarieserie om bildning var Sverker Sörlin inbjuden för att inleda ett seminarium utifrån sin nya bok *Till bildningens försvar* den 17 mars. Tyvärr blev seminariet inställt pga Corona men återkommer förhoppningsvis.

Sverker Sörlin (2019): *Till bildningens försvar – Den svåra konsten att veta tillsammans*. Stockholm: Natur & Kultur.

2. Det bör kanske understrykas att bildningsbegreppet, förutom den tradition som refererar till bildning i termer av övertagandet av ett bestämt bildningsgods, också har en företrädesvis tysk idealistisk tradition som är tidlös i betydelsen av att bildning handlar om att analysera varje enskild individs interaktion med sin omgivning som uttryck för en bildningsprocess. Det är också intressant att notera hur bildningsbegreppet tas upp av Dewey (1916/1980, 1927/1984) i hans ansats att kombinera den tyska idealismens idé om att utveckla varje persons bildningsprocess med pragmatismens förnekande om någon fixerad mänsklig essens. Det var också utifrån denna utgångspunkt som Dewey med erfarenhetsbegreppet utvecklade sina demokrati- och samhällsbegrepp med betoning av den öppna kommunikationen under så jämlika villkor som möjligt (jfr Englund 1997, Knight & Johnson 1997 och Wahlström 2010).

kulturellt samhälle (något som ju knappast var en utgångspunkt för en tidigare bildningsteori) och en första betoning är att det handlar om ”vår gemensamma förståelse av våra möjligheter *tillsammans*” (s 19). Denna syn på kunskap som ett gemensamt projekt överskrider den traditionella synen på bildning som knuten till just en elit av bildade personer, en *intelligentia*. Sörlin menar att den stigande utbildningsnivån i sig är ett viktigt framsteg, men att detta inte utgör någon garanti för att bildningen i samhället lever och växer då såväl skolans som den högre utbildningens innebörd av kunskap förändrats och förskjutits mot kunskapsprestation, ”ett mätbart resultat hos en elev eller student [...] Ju mer vi talar om fakta och om kunskap som prestation, desto mindre kraft och lust riskerar vi att få över för att engagera oss i kunskapens djupare egenskaper” (s 101).

Fem aspekter

Sörlin anger i sin omformulering fem aspekter som han anser är nödvändiga, varav de flesta tidigare inte kopplats till bildning. Först har vi då den redan nämnda synen på kunskap som gemensam. Den är kopplad till förståelse och insikt som kan skapa förutsättningar för aspekt nummer två, ett gott omdöme. Förutom omdömesbildningen anger författaren också samhällskänsla, kritiskt tänkande och en etisk miljö. Kritiskt tänkande är ju en av den högre utbildningens explicita målsättningar sedan länge, men utmanas av den tidigare omtalade synen på kunskap som prestation. Sammantagna utgör dessa fem aspek-

ter (som Sörlin påvisar i boken) inga självklara beståndsdelar av bildning idag, men de utgör således hans punkter för en nödvändig reformulering av bildningsbegreppet. Jag finner dessa fem aspekter mycket intressanta och belägna vid en forskningsfront som bryter med bildningsbegreppet och vill skapa något nytt.

Med hänsyn tagen till den samhällsfilosofiska diskussionen om högre (ut)bildning och den önskvärda medborgaren post-Nussbaum (1997) som Sörlin angör med sina aspekter, framträder behovet av utbildning av medborgare med en deliberativ attityd. Eller som Sörlin skriver, ”en övervägande, samtalande medborgare, en engagerad och ansvarstagande människa” (s 19). En sådan, deliberativ demokratisk hållning bygger som Sörlin också påpekar - till skillnad från det traditionella bildningsbegreppet – på specifika (om än tolkningsbara) värderingar som just demokrati, tolerans och medborgerliga rättigheter. Det är en hållning som således är normativ med värderingar som skulle kunna sammanfattas i termer av ’public good’ snarare än ’private good’, termer som uppenbart kan karakterisera hur det svenska skolväsendet förskjutits från att länge har uppfattats primärt som ’public good’ till dagens alltmer framträdande ’private good’.³ En karakteristik som kan sägas gälla också den högre utbildningens pågående förvandling

3. En slående karakteristik av hur universiteten alltmer lutar åt private good är gjord av Jon Nixon (2011) där han betecknar dem som fångade av commercialisation, commodification, competition and classification.

och behovet av att söka försvara den högre utbildningen som 'public good' (Nussbaum 2010, Solbrekke & Sugrue red. 2020, kommande).

För att sammanfatta så långt så menar jag att Sörlin klart påvisat att bildning enligt det äldre konceptet är otillräckligt idag och genom att utveckla fem nödvändiga aspekter så har han angett fem nödvändiga utvecklingsområden som ett sätt att försvara ett reformulerat bildningsbegrepp. Sammantaget innebär emellertid detta att vi står kvar med ett bildningsbegrepp fyllt av motsättningar och spänningar mellan den klassiska, delvis förlegade uttolkningen och den attraktiva vidareutveckling av begreppet som Sörlin presenterat.

En väg att komma vidare som jag finner rimlig och som kort antytts ovan, är att denna reformulering inte kan och inte heller bör behålla bildningsbegreppet. Det krävs snarast en ny helhetsansats, förslagsvis byggd på det nämnda deliberationsbegreppet som knyter an till en modern samhälls- och utbildningsanalys och som i grunden ställer frågan om hur vi skall leva tillsammans.⁴ Låt mig fortsätta det bygget genom att återvända till och göra fortsatt bruk av Sörlins aspekter som jag uppfattar ligger i samklang med den deliberativa idén. En viktig referenspunkt har redan presenterats, nämligen att se på och betona kunskap som ett gemensamt projekt eller som Sörlin så elegant formulerar det, ”*vi behöver gemensam kunskap för att leva tillsammans*”. Och med att 'leva tillsammans' menar jag fungera tillsammans som ett samhälle [...] Utan offentlighet, ingen gemensam diskussion, ingen känsla för gemenskap, ingen samhällsanda”

(s 46-47). En sådan samhällskänsla är, enligt Sörlin, inte problematiserad inom bildningstraditionerna, men är, skulle jag vilja påstå, desto mer ingående analyserad inom den demokratiska, deliberativa traditionen (se vidare not 2 och 4) som sätter om-dömesbildningen i centrum (Englund 2016).

Kritiskt tänkande, den fjärde aspekten, utgör, som tidigare nämnts, en av den högre utbildningens mest framträdande målsättningar, idag utmanad av den mätbara kunskapen. Men det kritiska tänkandet behöver liksom bildningsbegreppet också kvalificeras genom att överskrida inriktningen på det individuella tänkandet och ta fasta på mötet, det deliberativa samtalet mellan föreläsare för olika uppfattningar och synsätt och därmed ge utrymme för den kommunikativa rationaliteten (se vidare Solbrekke et al 2015).

-
4. Deliberationsbegreppet är starkt relaterat till demokrati och gemensamt övervägande vad gäller olika problem och frågor. Deliberationstemat har utvecklats primärt av amerikanska östkustsfilosofer och statsvetare och på den europeiska kontinenten av Jürgen Habermas, filosofiskt inriktad sociolog och modern pragmatist. Deliberationsbegreppet har under de senaste decennierna kommit att få en alltmer framträdande plats i utbildning genom pedagogikvetenskapen där John Dewey, amerikansk pedagog och klassisk pragmatist, haft en renässans med ett stort inflytande via några av hans arbeten (Dewey 1916, 1927). Såväl Dewey som Habermas betonar den öppna kommunikationens avgörande roll inom ramen för olika offentligheter (publics).

Den femte aspekten, utvecklingen och vakthållandet av den moraliska och etiska miljön, hämtar Sörlin från möten med den brittiska filosofen Simon Blackburn (2001). Presentationen och den viktiga argumentationen om nödvändigheten av den etiska miljön smälter väl samman med den deliberationsidé som jag angett som avgörande för samtalets villkor med respekten för den konkreta andra och de värderingar som betonats. Sörlin skriver att den etiska miljön ”avgör vad vi uppfattar som godtagbart i vårt umgänge med varandra. Vad har andra rätt att förvänta sig av mig, och vad har jag för rätt att förvänta mig av dem?” (s 28). Han fortsätter: ”Själva språket, hur vi umgås med varandra, i verkligheten och på nätet, är alltså en grundläggande del av den etiska miljön. Och språket är en del av bildningen” (s 30). Jag håller med och vill betona hur den deliberativa ansatsen också betonar den ömsesidiga kommunikationens möjligheter, och som jag ser det, erbjuder ett perspektiv som väl samspelar med Sörlins fem aspekter.

Var står då bildningsbegreppet idag?

Har Sverker Sörlins argumentation lagt grunden för en bildningens renässans i Sverige eller är det som Göran Greider (2015) menar, ”dags att säga farväl till ordet bildning, det ställer till långt mer problem än det löser” (s 14). Jag tror att bildningsbegreppet säkerligen kommer fortsätta att utgöra utgångspunkt för en del viktiga betraktelser även framöver (se exempelvis Burman 2018), men att

det troligen successivt kommer att bli allt mindre betydelsefullt och ersättas av andra infallsvinklar mer anpassade till samtidens snabba förändring. Inte ens den amerikanska ’liberal education’- traditionen som fick ny skjuts av Martha Nussbaum (1997) har fått något större och egentligt genomslag i vare sig USA eller i Sverige även om Humtank ännu lever⁵.

En annan möjlig referenspunkt är således att åter knyta den högre utbildningen fastare till demokrati och medborgarskap och den deliberativa idén som också gjordes för 20 år sedan. Då anordnade det ettåriga Örebro universitet och den nioåriga tidskrift i vilken denna recensionsessä nu publiceras en konferens på just temat *Högre utbildning, demokrati och medborgarskap* där konferensen bland annat ställde frågan: ”Vilka förutsättningar för politiska och moraliska överväganden och historiska reflektioner skapar dagens universitets- och högskolestudier?” Martha Nussbaum var med sin då relativt nyligen utgivna *Cultivating humanity* konferensens huvudtalare och vidare deltog framstående idéhistoriker som Sverker Sörlin och Sven-Eric Liedman, pedagogiska filosofer som Bernt Gustavsson, Lars Løvlie från Oslo och Roger Säljö, pedagog. Bidragen publicerades före konferensen i vår

5. Se den kritiska analysen i Nussbaum 2010. Tankesmedjan/nätverket Humtank bildades 2014 som ett samarbete mellan humanistiska universitetsinstitutioner och ger bland annat ut en rapportserie. Se också Burman (2018) som urskiljer tre bildningstraditioner, den tyska, den skandinaviska samt ’liberal education’.

tidskrift *Utbildning & Demokrati* (2000 9:1) och efter konferensen publicerades nya och omarbetade artiklar i *Studies in Philosophy and Education* (2002 21:4/5) i samverkan med tidskriftens redaktör, världens kanske mest produktiva pedagogikforskare Gert Biesta, gästprofessor på Örebro universitet under många år.

Martha Nussbaum (2002) konstaterade i sitt bidrag som svar på frågan, "will there be room for deliberation" (s 284), att en önskvärd "norm of deliberative democracy has not been fully realized in our modern democracies" (s 293) och med en analys som likväl skulle kunna gälla vår samtid (våren 2020) hävdade hon att "one may observe the extent to which mere rhetoric and the attempt to sway public opinion dominates over all attempts to reason clearly and well (Nussbaum 2002, s 293).

I sina bidrag skrev Sverker Sörlin att bildningsbegreppet hade en konservativ klang, var personcentrerat och att begreppet måste tas ned från sin piedestal. Han hävdade i *Utbildning & Demokrati* (2000) att "själva ordet bildning kanske inte är det bästa" (s 46) men ur ett framtidsperspektiv ville Sörlin betona bildning som en civil kompetens, en medborgerlig bildning, något som också utvecklades i hans bidrag till *Studies* och som ytterligare utvecklats i hans nu aktuella bok.

Tomas Englund

Referenser:

Burman, Anders (2018):

Kultiverandet av det mänskliga.

Essäer om liberal education, bildning och tänkande.

Göteborg: Daidalos.

Blackburn, Simon (2001): *Being Good: An introduction to ethics.* Oxford: Oxford university press.

Dewey, John (1916/1980):

Democracy and education. I Jo Ann Boydston, red: *John Dewey. The Middle Works 1899-1924* vol 8, s 1-384. Carbondale: Southern Illinois university press.

Dewey, John (1927/1984): *The public and its problems.* I Jo Ann Boydston, red: *John Dewey. The Later Works 1925-1953* vol 2, s 235-372. Carbondale: Southern Illinois university press.

Englund, Tomas (1997): Om meningsskapandets möjligheter. *Pedagogisk forskning i Sverige* 2(1) s 43-53.

Englund, Tomas (2016): On moral education through deliberative communication. *Journal of Curriculum Studies* 48(1) 58-76.

Greider, Göran (2015): Den diskuterande människan är målet. I Ingrid Atlestam et al.: *Vidgade vyer, djupare kunskap – om bildning här och nu* s 13-17. Vänersborg: Västtarvet.

Knight, Jack & Johnson, James (1997): What sort of political equality does deliberative democracy require? I James Bohman & William Rehg red.: *Deliberative Democracy: Essays on reason and politics* s. 279-319. Cambridge: MIT press.

Nixon, Jon (2011): *Higher Education and the Public Good: Imagining the university.* London: Continuum.

- Nussbaum, Martha (1997): *Cultivating Humanity. A classical defense of reform in liberal education*. New York: Harvard University press.
- Nussbaum, Martha (2002): Education for citizenship in an era of global connection. *Studies in Philosophy and Education* 21(4/5) 289-303
- Nussbaum, Martha (2010): *Not for Profit. Why democracy needs the humanities*. Princeton & Oxford: Princeton university press.
- Solbrekke, Tone D.; Englund, Tomas; Karseth, Berit & Beck, Eevi (2015): Educating for professional responsibility: From critical thinking to deliberative communication (why critical thinking is not enough). I Franziska Trede & Cecilia McEven red: *Educating the Deliberative Professional: Preparing for future practices*, s. 29-44. Berlin: Springer.
- Solbrekke, Tone D. & Sugrue, Ciaran red (2020): *Leading Higher Education As and For Public Good. Rekindling education as praxis*. New York: Routledge.
- Studies in Philosophy and Education* (2002): 21 (4/5) Special issue: Higher Education, Democracy and Citizenship
- Sörlin, Sverker (2000): Nya uppdrag för skapandets platser. *Utbildning & Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*: 9(1) s. 39-55.
- Sörlin, Sverker (2002): Cultivating the places of knowledge. *Studies in Philosophy and Education* 21 (4/5) 377-388.
- Utbildning & Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* (2000): 9(1) Tema: Högre utbildning och demokrati
- Wahlström, Ninni (2010): Do we need to talk with each other? How the concept of *experience* can contribute to an understanding of *Bildung* and *democracy*. *Educational Philosophy and Theory* 42(3) 293-309.

Tomas Englund är seniorprofessor vid Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap, Örebro universitet 701 82, Örebro. E-post: tomas.englund@oru.se